

מי ינצח בקרב על הקשב והזהות של הילד?

ההורים? בית הספר? מערכות החינוך הבלתי פורמאליות והחינוך המשלים? או

ה"מסכים"?/ליאור כרמל

בלדה על שני ויים $\sqrt{\quad}$ כחולים

בראש ההרגשה הולכת ומתעצמת
ובלילה העין ממש לא נעצמת,
אני מארגן לעצמי את הנוסח במוח
וברור לי שלומר את הדברים פנים מול פנים לא יהיה את הכוח.
בבוקר רץ לטלפון הסלולארי
כי הוא החבר הכי פופולרי.
משרבת ושופך את המילים ומוסיף איזה אימוג'י לקינוח
בתקווה שהצד השני יקבל זאת בשלווה וירגיש בנוח.
מחכה דקה ובודק האם יש וי $\sqrt{\quad}$ ראשון וההודעה התקבלה,
מקווה מאוד שאף אחד לא נפגע ושהיא לא יצרה איזו בהלה.
עוברות הדקות והסימון לא משתנה,
הואטסאפ לא נפתח ואין אפילו עונה.
המוח מתחיל להריץ את סרטי האימה-
לא רוצים להתייחס אליי וזה חלק ממזימה
ואחרי שעות לצד הוי $\sqrt{\quad}$ הבודד מצטרף לו וי שני $\sqrt{\quad}$
והצבע האפור נדבק שם עוד שעות באופן עקשני.
מחכה לסימן כחל משמיים,
ומרגיש את הבטן כי הכל מתהפך במעיים.
שוב אוכלים אותי סרטים על "למה דווקא לי, מדוע?"
ובקושי עברו עשרים דקות ולי זה נראה כמו שבוע.
פותח את הציטים ורואה שהוא לעולם התחבר ושב
כי "נראה לאחרונה" מצביע על עכשיו!
להודעה שלי אין התייחסות ואין שני ויים $\sqrt{\quad}$ כחולים
ומצפה לרע מכל וסבור שיהיו עוד מכשולים.
אני מרגיש התעלמות וחוסר חשיבות עצמית,
לא יכול להיות שלא ראה, זה חלק מהתגובה והתרמית.
מת לכתוב ולשלוח "נו... עם שלוש נקודות,
רק שקשה לי להראות חלש ולהתוודות.
אחרי שש שעות בערך,
כבר מרוט עצבים, מושך את שיערותיי עד לברך,
רואה שני ויים כחולים $\sqrt{\quad}$ עם כיתוב מלמעלה של "מקליד/ה".
משתגע ומת לדעת מה כל זה כבר יוליד,
נו יאללה שאראה ואקבל תגובה,
יש לי לב חלש אני לא בובה.
אני כתבתי ברצינות וענו לי רק "חחחחח",
אני לגמרי לא חושב שזו הייתה בדיחה.
ניסיתי להרגיע את עצמי ולבחון מה קורה שם,
להיפטר מהפחד, החשש ורגשי האשם.
הנחתי את הטלפון לשלום,
רציתי לחזור לחיים ולברוח מהחלום.
אז שמעתי מרחוק קול צלצול טלפוני,
הוא הדהד לי בראש באופן סטריאופוני.
לא הספקתי לענות ועל המסך היה כתוב "מספר חסום"
ושוב שריר הלב הרגיש התקף
כי חל בו איזה כרסום.

על הכותב – ליאור כרמל: בעבר מזכ"ל תנועת הצופים, מנכ"ל הרשות הלאומית לבטיחות בדרכים,
מנהל התכנית הלאומית למניעת התאבדות וכיום יועץ אסטרטגי לתכניות לאומיות, מערכות חברתיות,
ניהול פרויקטים חינוכיים ומרצה לניהול בסמינר הקיבוצים.

שיתוף פעולה קהילתי בקרב על הקשב והזהות של הילד

הקדמה

העולם נמצא כיום בעיצומה של מהפכה טכנולוגית שאין רואים לה את הסוף ובינתיים הילדים קמים בבוקר, יוצאים לבית הספר, מבליס אחר הצהריים בחוגים, תנועות נוער, ארגוני נוער, התארגנויות חופשיות או עם חברים, משלימים משימות לימודיות (שיעורי בית) בבית או במסגרות, חשופים למסכים השונים וחווים את הוריהם ומשפחתם בדרכים שונות ובמינון שונה.

המהפכה הטכנולוגית מעוררת שאלות רבות אשר מאתגרות את אנשי החברה והחינוך: מה משמעותה של המהפכה מבחינה חברתית וחינוכית לטווח הקצר ולטווח הארוך? מיהם השחקנים החדשים בשדה החינוכי ומה מידת השפעתם? מיהם בעלי האינטרסים להשפעה על ילדים ומה הם עושים כדי לקדם ולהצליח להשיג את האינטרסים? האם המצב החדש פגע או חיזק את המערכות החינוכיות "הוותיקות", האם המערכות החדשות והוותיקות מזינות האחת את השנייה ובאיזו מידה? מהן הדרכים להתמודד עם המהפכה? ועוד אין ספור שאלות.

המאמר הנוכחי מנסה לבחון את הסביבה החינוכית החדשה, תוך בחינה של הכוחות החדשים ותפקיד הכוחות הוותיקים בשדה, ומציע מודל לשיתוף פעולה קהילתי ברמות שונות של שותפות במערכת חינוך ביישוב ככלי מרכזי להתמודדות עם המציאות העכשווית וזאת תוך הדגשת החשיבות והמשמעות של שיתוף פעולה בין גורמים רלוונטיים בעלי מטרות משותפות ובהנחה שהסביבה של אתמול היא לא זאת של היום וגם לא של המחר.

המודלים המוצעים במאמר נבחנים כיום במספר רשויות מקומיות אשר החליטו לנסות ולהתמודד עם הצרכים והאתגרים העכשוויים העומדים בפניהם. יחד עם זאת, התוצאות לא נבדקו בצורה אמפירית ולכן מובא במאמר רק המודל לשיתוף פעולה תוך הבאת דוגמאות מהשדה.

לצורך הבנת המאמר באופן מיטבי מוצגות מספר הגדרות למושגים חוזרים המובאים במאמר:

ילדים - כל מי שנמצא במערכת החינוך עד כיתה יב' - גיל 18 (כולל גיל ההתבגרות והנעורים).
הורים/משפחה - היחידה הארגונית הבסיסית האחראית על מכלול החיים של הילדים.
חינוך פורמאלי - גני ילדים ובתי ספר באחריות המדינה אשר מעניקים לילדים כלים להשתלבות בחברה על ידי תהליך סוציאליזציה ורכישת השכלה ומקצוע.
חינוך בלתי פורמאלי - מסגרות פעילות שאינן באחריות ישירה של המדינה אשר הילדים משתתפים בהן מרצונם החופשי, כגון: תנועות וארגוני נוער.
חינוך משלים - חוגים ופעילות במתנ"סים, נבחרות ספורט, תזמורות, להקות ועוד.
טכנולוגיות ומסכים - האינטרנט, טלפון סלולארי, מחשבים, מחשבים אישיים, אפליקציות, רשתות חברתיות, משחקי מחשב ומרקע הטלוויזיה.
קהילה - המרחב הציבורי בו האדם מקבל שירותים, מושפע חברתית ומסוגל להשפיע ולהיות מעורב.

קריאה מהנה.

מבוא

טרם התפשטות המהפכה התעשייתית בסוף המאה ה-18, היו המשפחה הגרעינית והקהילה הקרובה גורם עיקרי ומשפיע בעיצוב זהותם התרבותית ודמותם של הילדים כבוגרים. הזהות האישית, המיומנויות, המערכת הערכית, האמונות והידע אשר עברו מדור לדור, שיקפו את הקשר של ההורים, המשפחה והקהילה עם הילדים. השינויים במבנה החברתי והתמורות המבניות בעולם העבודה בתחילת המאה ה-19, אשר הביאה עימה המהפכה התעשייתית, גרמו להקמת מוסדות חינוך פורמאליים, לקבלת אחריות המדינה על חינוך הילדים באמצעות חוק חינוך חובה חינוך ולהתארגנות של מסגרות נוער בלתי פורמאליות.

במהלך המאה ה-19 והמאה ה-20, התחזקה מעורבות המדינה במערכת החינוך תוך הסדרת המבנים החברתיים באמצעות קביעת שעות הפעילות, תכנים, מימון ומתן חלוקת תפקידים מחודשת בין המשפחה, המדינה, התארגנויות של מערכות חינוך בלתי פורמאליות ומסגרות לחינוך משלים. כך, נוצר מצב בו ההורים הפקידו את ילדיהם מידי בוקר בבית הספר למשך מספר שעות (כ-25-42 שעות שבועיות), לתקופה של כ-200-250 ימים בשנה. אחר הצהריים, מי שידו הייתה משגת וראה בכך חשיבות, רשם באופן וולונטרי את ילדיו למסגרות חינוך בלתי פורמאליות והחינוך המשלים וביתר הזמן בילו הילדים בפעילות עם חברים הקרובים גיאוגרפית לביתם - בחצר, בשכונה, ברחוב, בפארק, במגרש או באחד הבתים ובמשימות לימודיות. תוכן הפעילות השתנה מעת לעת והיה תלוי בגיל, בתרבות המקומית, במידת החשיפה להשפעות חיצוניות ובמידת השליטה והמעורבות של ההורים. לקראת שעות הערב במרבית המשפחות קיימו הילדים אורח חיים נורמטיבי אשר כלל ארוחות משפחתיות, צפייה בטלוויזיה (החל משנות השישים), פעילויות פנאי משותפות ועוד (למעט משפחות שלא יכלו לקיים אורח חיים נורמטיבי מסיבות כלכליות, תרבויות, קונפליקטואליות או סיבות אחרות).

בתחילת שנות ה-90 של המאה העשרים, עם ההתפתחות המואצת של הטכנולוגיה והופעת האינטרנט, הטלפון הסלולרי וריבוי ערוצי הטלוויזיה, התחיל עידן חדש בישראל. הטכנולוגיות החדשות זימנו אפשרות חשיפה למידע בלתי מוגבל במגוון אינסופי של נושאים ובזמינות מידית בכל רגע נתון. נוצרו מערכות תקשורת בינאישיות וחברתיות חדשות (בעיקר בתקשורת כתובה), ללא גבולות של זמן, מקום, מצב ואפילו שפה. החלו להתגבש מבנים חברתיים חדשים ולא מוכרים (קהילות וירטואליות, קבוצות WhatsApp, פייסבוק, דיאלוגים בצ'אט ועוד). ההתפתחות הטכנולוגית כרסמה במבנים החברתיים שאפיינו את המאה העשרים וחילקה את החברה מחדש לשלוש קבוצות יסוד ביחס לטכנולוגיות: מבוגרים בעלי קשיי הסתגלות למבני התקשורת החדשים ולאופן השימוש בטכנולוגיות, אלו שלמדו לשלב בין המבנים הישנים לחדשים ואלו שנולדו לתוך המבנים החדשים ואינם מכירים עולם אחר - "ילדי המסכים".

בתרבות החדשה תינוקות נחשפים למסכים כבר בימים הראשונים לאחר לידתם. מחקרים עדכניים מלמדים שכבר בגיל 9 יותר מ-84% מהילדים מחזיקים בטלפון חכם ושבממוצע חשופים הילדים ובני הנוער למסך בין 5-7 שעות ביממה (מן ולב-און, 2016).

התוכן באינטרנט ובטלפונים הסלולריים, השימוש באפליקציות, ריבוי ערוצי הטלוויזיה, וההשתתפות ברשתות החברתיות הפכו לדומיננטיים ומשמעותיים בתהליך ההשפעה על עיצוב זהותם והתנהגותם של כלל בני האדם והילדים בפרט. השימוש במערכות המדיה השונות חושף את הילדים למידע ולנושאים שונים ומגוונים: נושאי לימוד, אקטואליה, חשיפה לתרבויות ושפות שונות, מוסיקה, סדרות טלוויזיה, סדרות באינטרנט, הפצה של מידע אישי ותחומי עניין אישיים, אך גם לתכנים מסוכנים כמו פורנוגרפיה, אלימות, חשיפה מוגברת למפרסמים, חשיפה למידע אישי ופוגעני, מקורות וחשיפה לשימוש בחומרים מסוכנים וסטיות חברתיות אחרות. יתרה מזו, הטכנולוגיות החדשות הביאו לשינוי בדפוסי חשיבה, מערכות רגשיות, הרגלי תזונה, מערכות ערכיות, נורמות חברתיות, דפוסי תקשורת בינאישית ועוד, חלקם לטובה וחלקם לרעה (אתר קופ"ח כללית ד"ר עידית פוזנר, 2017-
https://www.clalit.co.il/he/your_health/kids/childs).

כאשר בוחנים את ההשפעות החיוביות ניתן לציין מספר דוגמאות: פתרונות לתלמידים בעלי לקויות למידה והפרעות קשב, יכולת למידה מרחוק לתלמידים מרוחקים ולא נגישים, קיצור טווחי זמן ללמידה, אפשרות ללימוד חוזר של חומר בקצב אישי, יכולת ללמוד ולהעמיק בנושאים שונים ומגוונים ללא תלות במורים או מומחים, פיתוח יכולת קוגניטיבית לעבודה במקביל, פלטפורמות לתקשורת חברתית לבני נוער עם קשיים ביצירת קשרים באופן פרונטאלי, זמינות ונגישות למידע, יכולת למצוא הסחות ופתרונות ברגעי משבר ועוד. לעומת זאת, השימוש בטכנולוגיות החדשות והחשיפה למערכות מידע אין סופיות מחזקות תרבות של צריכה, קושי בדחיית סיפוקים, התמכרות למסכים, שחיקה בתקשורת האמפתית, חשיפה למידע לא מבוקר ולא תואם גיל, בעיות בריאות, בעיות שינה, תלות בתגובה מיידיה ופגיעה בחוסן הנפשי, תופעות חברתיות שליליות כמו- שיימינג, החרמות חברתיות וירטואליות, איבוד הפרטיות, קשיי התמודדות במציאות חברתית קשה, וקושי של ההורים לנהל מעקב אחר אורח החיים המלא של ילדיהם (שם).

התמורות, נוכח המהפכה המתרחשת לנגד עינינו הציבו אתגרים חדשים בפני ההורים, בתי הספר ומערכות החינוך הבלתי פורמאליות והמרכזיים שבהם:

1. קושי בהבנת המשמעויות החינוכיות של התמורות בזמן אמת.
2. כיצד להתמודד עם ההבדלים ביכולות השימוש השונות בטכנולוגיות בין המבוגרים לצעירים?
3. כיצד להדביק את קצב התפתחות הטכנולוגיות ולעשות בהן שימוש מושכל במערכות החינוך?
4. כיצד לצמצם את ההשפעות השליליות על ילדים?
5. כיצד למנף את יכולות הילדים לשעות שימוש בטכנולוגיות לטובת מערכות החינוך?

כאשר מנתחים את תכניות העבודה, הפעילות וההתנהגות של ההורים, בתי הספר, מערכות החינוך הבלתי פורמאליות והחינוך המשלים, ניתן להסיק כי באופן כללי לכולם אותו חזון חינוכי מזה עשרות שנים, המורכב מארבעה חלקים עיקריים (אתר משרד החינוך, אתר מועצת

תנועות הנוער, אתר מועצת ארגוני הנוער, אתר החברה למתנ"סים אתר משרד העבודה והרווחה):

1. אדם בעל יכולת לנהל קשרים חברתיים ארוכי טווח המבוססים על אהבה ואמון, ובכלל זה הקמת משפחה.
2. אדם בעל יכולת להתפרנס ולפרנס תוך מיצוי הפוטנציאל והכישורים האישיים.
3. אדם התואם בהתנהגותו את המערכת הערכית-תרבותית במדינה בה הוא מתגורר או לקבוצת השייכות ממנה הוא מגיע.
4. אדם בריא בנפשו ובגופו.

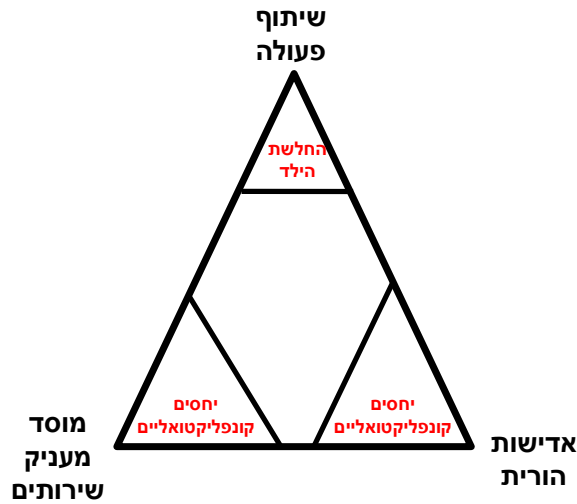
החזון האוניברסאלי הכתיב לשותפים מטרות כלליות:

1. הקניית השכלה ויכולת אינטלקטואלית.
2. פיתוח מיומנויות חיים.
3. פיתוח מערכת ערכית תואמת תרבות וקבוצת שייכות.
4. פיתוח מיומנויות תקשורת בינאישית ויכולות חברתיות.
5. חיזוק יכולת התמדה, נחישות, אחריות, חשיבה יצירתית, עצמאות, פתרון בעיות וגמישות (במחשבה ובהתנהגות).
6. חיזוק החוסן הנפשי בכלל והיכולת להתמודדות עם שינויים בפרט (פרידות, כישלונות, מעברים וכדומה).
7. חיזוק המודעות העצמית ויכולת התמודדות עם דחפים.
8. חיזוק היכולות המוטוריות.
9. מתן אפשרות לרכוש תעודות ואישורים שיאפשרו מובילות השכלתית ותעסוקתית.
10. פיתוח וחיזוק מיומנויות וכישורים ייחודיים (במוזיקה, באומנות, בספורט, בכתיבה, בטכנולוגיה ועוד).

בין המערכות ישנה תמימות דעים באשר למטרות ושונות באשר לדרכים להשיגן, בסדר חשיבותן ומידת האחריות והתפקיד של כל שותף להשגת כל מטרה. חוק חינוך חובה הציב את מרבית האחריות על בתי הספר ולכן מרבית התקציבים הציבוריים הוקצו אליהם. יחד עם זאת, האחריות ההורית נשארה שרירה וקיימת ולא מוטלת בספק מבחינה תרבותית ובפני החוק. לפיכך, מתבקש שתתקיים תקשורת סדורה וקבועה ומידה של שיתוף פעולה בין בית הספר וההורים. ניתן לאפיין את שיתוף הפעולה והתקשורת בין בית הספר להורים על "משולש מעורבות".

הקדקוד הראשון מאופיין בחוסר יכולת או באדישות הורית לפעילות הילד בבית הספר והעברת מלוא אחריות לבית הספר או למוסד החינוכי. הקודקוד השני מאופיין בתפיסת בית הספר כמוסד המעניק שירותים לילדים ולהורים להשגת היעדים שההורים הציבו לילדיהם והקודקוד השלישי מאופיין בשיתוף פעולה מוחלט בין ההורים לבין בית הספר.

משולש המעורבות הורים בית ספר

משולש המעורבות מגלם בקרבו פוטנציאל לשיתוף פעולה מחד, וליחסים קונפליקטואליים בין ההורים לבין בתי הספר מאידך. במקרים בהם מתעוררות בעיות משמעת, בעיות חברתיות או בעיות לימודיות וההורים מגלים אדישות, לא לוקחים אחריות ומשאירים את בית הספר להתמודד עם הבעיה תוך התעלמות מניסיונות הידברות מצד בית הספר, מתקיים פוטנציאל להתפתחות יחסים קונפליקטואליים בין ההורים לבית הספר. מצד שני, כאשר הורים סבורים שהם מנהלים את בית הספר לטובת הצרכים הייחודיים של ילדיהם, תוך חוסר יכולת לקבל את הנהלים והפרוצדורות הנהוגות בבית הספר, מתקיים פוטנציאל ליחסים קונפליקטואליים. במקרים של יחסים קונפליקטואליים, המסר שהילד מקבל הינו מפוצל ולא ברור. במקרים רבים מבין הילד, בעקבות הקונפליקט, כי קיימת שונות בלגיטימציה ובחשיבות ההדדית שההורים ובית הספר מעניקים האחד לשני ומכאן הוא מאמץ מחויבות ואתיקה רפויה לשתי המערכות גם יחד. במקרים של קונפליקט ואי אחידות במסרים הערכיים ובלגיטימציה ההדדית בין ההורים לבית הספר, מתקיים פוטנציאל גבוה יותר של השפעת מערכות המדיה והמערכות החברתיות אליהן חשוף הילד מעבר לבית הספר ולמשפחה. לעומת זאת, כאשר מתקיים דיאלוג פרואקטיבי בין ההורים לבין בית הספר, שיתוף הפעולה מעביר לילד מסר אחיד בסדר העדיפויות ובהתנהגות המצופה ממנו. חשוב להוסיף, כאשר מתקיים שיתוף פעולה מוחלט בין ההורים לבית הספר ללא כל דיאלוג עם הילד, מוטלת בספק מידת המחויבות של הילד לתהליך וגם במקרים אלו יש סבירות גבוהה של בריחת הילד להשפעות המסכים.

אפשר לנהל מערכת קשרים קונפליקטואלית

Daryl Cagle, CagleCartoons.com

מה באשר להשתתפות הילד במערכות החינוך הבלתי פורמאליות והחינוך המשלים? היה וההורים הם בעלי יכולת כלכלית והם רואים חשיבות שילדיהם ייקחו חלק פעיל במערכות אלו, הסיכוי להשתתפות גדול יותר. היה ולא, אזי ילדיהם מבלים יותר בבית, בהתארגנויות בלתי פורמאליות בחברת השווים ושעות רבות מול המסכים עם כל ההשלכות הכרוכות בזה. חשוב לחדד כי מעורבות הילדים במסגרות החינוך הבלתי פורמאלי והחינוך המשלים הינה מעבר לשעות הפעילות במסגרת עצמה, היא ממלאת את זמנם ותודעתם בגירויים ומטלות שנמשכות מעבר לנוכחות הפיזית- בהכנות, מחשבה, התרגשות, בחזרות ובהגדרת הזהות.

מדיניות בתי הספר לגבי השתלבות תלמידים במערכות חינוך בלתי פורמאליות וחינוך משלים אינה קבועה ותלויה בהתפתחות תרבות מקומית, הקצאת תקציבים מקומיים ובמידת החשיבות שבית הספר מעניק להשתתפות בפעילות. חשוב לציין, כי בתרבות שנוצרה בישראל בתי הספר זוכים לאקסלוסיביות ממסדית מעצם היותם מוגדרים בחוק. אקסלוסיביות שבאה לידי ביטוי בהקצאת משאבים רבים, כוח אדם קבוע ומקצועי, מדדי הצלחה ברורים וחובת הנוכחות של התלמידים. לפיכך, מעמד מערכת החינוך הבלתי פורמאלית בעיני בית הספר במקרים רבים נתפס כנחות ולא בהכרח מחייב שיתוף פעולה. מכאן, בדיאלוג שמתקיים בין ההורים לבית הספר, לא תמיד ברור כמה מקום, משמעות ולגיטימציה מקבל הילד על השתתפותו במערכות החינוך הבלתי פורמאלי והחינוך המשלים.

המהפכה הטכנולוגית והשינויים שהיא מביאה עימה מצריכים את ההורים ומערכות החינוך לבחון את היחסים ביניהם תוך התמודדות עם השאלות הבאות:

1. האם יש צורך לבחון מחדש את המטרות החינוכיות ואת סדר חשיבותן? והאם יש להוסיף עליהן מטרות חדשות ולגרוע מהקודמות?
2. כיצד ניתן לחזק לילדים את היכולת להתמודדות עם הסכנות שמביאים איתם השינויים הטכנולוגיים?
3. האם המהפכה גוזרת תפקידים חדשים וחלוקת תפקידים שונה בין ההורים, בתי הספר ומערכות החינוך הבלתי פורמאליות והחינוך המשלים?

4. האם יש צורך לקבוע מטרות משותפות ותכנית עבודה לכל המערכות יחד, תוך דיון משותף?

5. האם יש צורך לחדד את התשובה לשאלה לאיזו מסגרת חינוכית יתרון יחסי וכיצד הוא יכול לבוא לידי ביטוי בצורה מיטבית? היכן הילד ירכוש באופן מיטבי השכלה רחבה ויכולת אינטלקטואלית? היכן הוא ירכוש מיומנויות לתקשורת בינאישית וחוסן נפשי, יכולת התמדה, נחישות, גמישות קוגניטיבית וכו'.

חשוב לציין, גם את המקום האישי של הילדים. לילדים שונים יכולת הכלה שונה לאסטרטגיות חינוך והוראה שונות בהתאם לייחודיות של כל ממערכת. מכאן, יש ילדים שמוצאים עצמם ואת מקומם יותר בבית הספר, יש מי במסגרות חינוך בלתי פורמאליות וחינוך משלים, יש כאלה שימצאו עצמם בתא המשפחתי ויש כאלה שימצאו עצמם בכמה מערכות או בכלן יחד.

התשובות לשאלות אלו כמובן מורכבות ואינן חד משמעיות. אך ככל שעוברים הימים מחקרים חושפים את מידת ההשפעה שיש למערכות המידע והטכנולוגיה על הילדים. לאור ההנחה כי השפעתן של המערכות הטכנולוגיות ומערכות המידע הולכות וגדלות ומידת החשיפה של הילדים למסכים הולכת וגדלה, יש חשיבות להתמודד עם השאלות ובחינה מלאה של הרלוונטיות של המערכות השונות, המטרות וחלוקת התפקידים ביניהן. מכאן, שאחד האתגרים של כל העוסקים בחינוך הוא לבחון כיצד להעצים את ההשפעה של כל מסגרת חינוכית בניפרד מחד, וכיצד תושג השפעה משותפת, הגדולה מסך כל המערכות בנפרד, מאידך. זאת לצד ההנחה כי ישנם שחקנים חדשים בעלי השפעה וכח רב על הילדים, אשר עושים שימוש במערכות הטכנולוגיות וברשתות החברתיות החדשות להשגת אינטרסים ומטרות שלא עולות בקנה אחד עם מטרות מערכות החינוך (חברות הטכנולוגיה, מפרסמים, פדופילים, מנהלתי רשתות חברתיות, מפיצי חומרים אסורים ועוד).

לסיכום, המסקנה הנובעת מהסקירה לעיל הינה כי מתקיים מאבק על הקשב, הזמן, הזהות וההשפעה על הילדים בין שני צדדים- מצד אחד ההורים, בתי הספר ומערכות החינוך הבלתי פורמאליות והחינוך המשלים, ומצד שני "המסכים", עם כל מה שהם מביאים. לכן משרד החינוך הגדיר מטרה נוספת ומשמעותית בשנים האחרונות- "קידום תפיסה הוליסטית ורצף חינוכי סביב היממה ובין מגוון מסגרות החינוך" (אתר משרד החינוך- <http://edu.gov.il/sites/tzafon/aboutus/mission>). לפיכך, האתגר הגדול העומד בפני העוסקים בחינוך הוא כיצד לשתף פעולה ולא רק להשאיר זאת ככותרת באתר משרד החינוך.

כיצד לשלב ידדים בחינוך?

ניהול מערכת חינוך וקביעת מדיניות חינוך מתואמת בין מערכות מאפשרת ראייה הוליסטית המחזקת את יכולת ההשפעה החינוכית של כל מערכת בנפרד וכל המערכות יחד. שיתוף פעולה בין המערכות ברמה האסטרטגית יחזק את ההסתברות בה ילדים ובני נוער ימצאו את מקומם

באחת המערכות באופן אופטימלי, ויגביר את ההסתברות למיקוד ערכי וחיזוק היתרון היחסי של כל מערכת בנפרד ושל כולן יחד, אל מול הצדדים השליליים של ה"מסכים".

שלושה תנאים בסיסיים לשיתוף פעולה בין מערכות חינוך ביישוב:

1. מרחב מקיף של יעדים ומטרות חינוכיות ברורים לכל מערכת, אשר אינם סותרים את היעדים והמטרות של המערכות השותפות ואף משלימים אותן.
2. מיצוי יכולת ההשפעה של כל מערכת- הורים, בתי ספר, מערכות החינוך הבלתי פורמליות והחינוך משלים (באמצעים, בכוח אדם מיומן ומקצועי ובאסטרטגיות הטמעה מותאמות ארגון).
3. דיאלוג תמידי ומערך תיאום בין ההורים, בתי הספר ומערכות החינוך הבלתי פורמאליות והחינוך המשלים.

רמות של שיתוף פעולה

ניתן לחלק את עומק שיתוף הפעולה לשתי מעלות (רמות): הראשונה פסיבית ואינה מחייבת עבודה משותפת כי אם רק לגיטימציה והכרה במקום הייחודי של כל מערכת. השנייה, כוללת שיתופי פעולה אקטיביים תוך ניצול משאבים משותפים והסכמה על דרך חינוכית ו/או על פעולות משותפות.

שיתוף פעולה במעלה ראשונה

1. **הכרה ולגיטימציה בייחודיות ובחשיבות של כל מערכת כחלק מהשיח עם הילדים**
יש חשיבות בהכרה של השותפים בכל מערכת, בחולשותיה וביתרון היחסי הייחודי של המערכות האחרות להשגת מטרות חינוכיות. לצורך ההמחשה, נפרק שתי מטרות.
סמנו בטבלה, בסולם מ-1 עד-5 (כאשר 5=יכולת אופטימלית), את הערכתכם ליתרון היחסי של כל מערכת ביחס לאחרות בהשגת המטרה.

מטרה 4: פיתוח מיומנויות תקשורת בינאישית ויכולות חברתיות

פירוק מטרה	הורים	בית ספר	חוג מוסיקה/ ספורט	תנועת נוער/ ארגוני נוער
יכולת אמפאטית				
מיומנויות הקשבה				
יכולת התנסחות בהירה				
הבנה וקריאת שפת גוף				
תרבות דיבור				
דיאלוג אסרטיבי				
יכולת ומיומנות לתת				

				משוב לבוגר ולצעיר
--	--	--	--	-------------------

מטרה 2: פיתוח מיומנויות חיים

מטרה	הורים	בית ספר	חוג מוסיקה/ ספורט	תנועת נוער / ארגוני נוער
רכישת השפה האנגלית				
בנייה ועבודה לפי תקציב				
שימוש בתחבורה ציבורית				
הכנת חביתה				
לימודי תיאוריה ונהיגה				
הפעלת מכונת כביסה				

כמובן שאין תשובה מוחלטת באשר ליתרון היחסי של כל מערכת והדבר תלוי תרבות, סביבה, הקצאת משאבים ובשונות בין הילדים, הורים ומערכות. יחד עם זאת, לא ניתן להתעלם מהעובדה שהיכולות בין המערכות אינן שוות ולכן יש חשיבות בהכרה ובלגיטימציה בפני הילד להשתתף באופן פעיל ולצרוך באופן מיטבי את הגירויים, המידע וההכשרות של המערכות השונות. יתרה מזו, גיל ההתבגרות טומן בחובו תהליך של הגדרת זהות עצמית נפרדת מההורים. בקרב על קשב של הילד מתקיים גם קרב על ההשפעה של הזהות המיוחדת שלו. הקרב המתנהל במסך הוא קרב אגרסיבי ובוטה- מה ללבוש, איך להתנהג, מי נחשב "קול", אחרי מי עוקבים, לאיזה קבוצות משתייכים ברשת, איזה נורמות לאמץ ועוד. החשיבות של החינוך הבלתי פורמאלי והחינוך המשלים הינה במתן כלים להגדרת זהות עצמית אשר תואמת את המטרות של מערכות החינוך הפורמאלי וההורים. מי שמזהה את עצמו כחניך בתנועת נוער/ארגון נוער או כשחקן בקבוצת ספורט/תזמורת הינו בעל כלים פנימיים להתמודדות עם הגרייה האין סופית אליה הוא חשוף באמצעות המסך.

2. עידוד הילדים לקחת חלק פעיל בפעילות המערכות האחרות

הלגיטימציה בפני עצמה חשובה אך אינה מספקת, וקיימת חשיבות שאחר משמעותי בכל מערכת יעודד את הילד להשתלב ולמצוא את נקודות החוזק אותן הוא יכול להביא לידי ביטוי בכלל המערכות האחרות. מדיניות מיטבית לעידוד ותמיכת בית הספר מתבטאת בהתעניינות מעשית של המחנכים והמורים בפעילות הילדים לאחר שעות הלימודים, ובכלל זה מתן מקום ובמה לילד להציג תוצרים ממערכות אחרות בבית הספר. אחר משמעותי בחינוך בלתי פורמאלי והחינוך המשלים יכול להוות גורם תומך ומייעץ להתמודדות עם קשיים חברתיים ולימודיים שיש לילד בבית הספר. כפועל יוצא, התפקיד ההורי הינו עידוד הילדים לצרוך

באופן מיטבי את הניתן בבית הספר ולדאוג להשתלבותם במערכות חינוך בלתי פורמאליות וחינוך משלים בשעות הפנאי בדגש על גיל ההתבגרות והתיכון.

3. **תיאום והתחשבות החדית בצרכים השונים של המערכות השותפות**

בהנחה שלכל מערכת קיימת תכנית עבודה שנתית בעלת מועדי פעילות "שיא" לדוגמא: במבחנים, הופעות, טיולים, תחרויות ועוד, יש חשיבות שנקודות השיא לא יתנגשו האחת בשנייה ויעמידו את הילד בדילמת בחירה (לדוגמא, האם ללמוד למבחן או לצאת לטיול). לפיכך, תיאום ובניית תכנית עבודה מתחשבת והחדית, תאפשר לילד השתתפות אופטימאלית בנקודות השיא של מקסימום מערכות וזאת ללא תחושת ויתור או קונפליקט סוף שבוע קהילתי לטיולים וסוף שבוע קהילתי ללימודים למבחנים. במקרים כאלה המערכות אף יערבו להשתתפות החדית בפעילות.

שיתוף פעולה במעלה שנייה

1. **שיתופי פעולה בין המערכות מנקודת החזק של כל מערכת**

לכל מערכת חינוכית חוזקות וחולשות. בתי ספר, תנועות נוער והורים יכולים לנצל את חוזקם של אחרים ולהציע את חוזקותיהם לארגונים אחרים. לדוגמא, תנועות נוער יכולות להציע את עזרתן בארגון אירועים ופעילויות, בסיוע בארגון מועצת תלמידים בבתי ספר יסודיים, ימי ספורט, תמיכה לתלמידים עם קשיים חברתיים או לימודיים ועוד. במקביל, יכולים בתי הספר לסייע לתנועות הנוער באמצעות הכשרות מקצועיות למדריכים צעירים, ייעוץ מקצועי לרכזים, ציוד ומבנים מקורים לפעילות בחורף. ולבסוף, הורים בעלי התחמות מקצועית ייחודית יכולים לסייע לבית הספר בהתנדבות.

לאחרונה התפתחה תופעה ההולכת ומתרחבת בה מורים ומנהלי בתי ספר יוצרים קשרים עם רכזים ומדריכים צעירים מתנועות הנוער ומאמני ספורט, וזאת מתוך כוונה לסייע במשותף לתלמידים ספציפיים החברים ופועלים בתנועה/בחוץ. בבתי הספר התפתחה ההכרה שכוח ההשפעה של מנחה/רצו על תלמיד בגיל היסודי או התיכון יכול לסייע למורה בתחומים רבים הקשורים לתלמיד. יתרה מזאת, חניכי התנועה חושפים את מצוקותיהם האישיים למדריכיהם, ושיתוף מנחה התלמיד בבעיות החניך (מבלי לפגוע בזכותו לפרטיות) יכול לסייע לו בבית הספר. דוגמא קיצונית לכך הינה כי שיתוף מידע בין המערכות בזמן אמת הינו קריטי להצלת חייהם של ילדים עם נטיות אובדניות. אין זה סוד שילדים בגיל ההתבגרות אשר מגיעים לתנועות נוער עושים זאת מבחירה ומוטיבציה גבוהה מאוד. במספר סניפים של תנועות נוער ובתיאום עם בתי הספר החלו לערוך בסניף התנועה שיעורי תגבור ע"י מורי בית הספר או מורים חיצוניים לקראת מבחני הבגרות והשתתפות החניכים נעשתה באופן וולונטרי. במקרים רבים הייתה השתתפות שיא של חניכי התנועה גם בנוכחות וגם במעורבות.

2. **מתן שירותים משותפים לקהילה - מחויבות אישית**

רבים מהילדים התנסו בפעילויות שירות חד פעמיות כמו התרמה, איסוף מזון ועוד, פעילות בה הילדים לא רואים וחשים את ה"נהנה" הסופי (ילדים עניים, ילדים רעבים, ילדים הסובלים

ממגבלות פיזיות ועוד). רבים מהילדים השתתפו גם בחלוקת סופגנייה, תפוח בדבש או אוזני המן לחיילים בטרמפיאדות וילדים במחלקות בתי החולים בחגים. פעולת השרות המזדמנת מעמידה לרוב את ההתנסות החינוכית של הילד נותן השרות כאובייקט המרכזי לפעילות. לעיתים קרובות הפעולה למען החיילים וילדים בבתי החולים תורמת רק להרגשה הטובה של הילדים התורמים ואילו לקהל היעד במקרה הטוב הפעולה נטולת משמעות ובמקרה הרע היא "מציקה".

תפיסת השירות לקהילה מעמידה את צורכי הקהילה במרכז ולא את צורכי נותן השרות. בתי הספר ומערכות החינוך הבלתי פורמאליות יכולים לנהל דיון משותף באשר לשאלה מהם צורכי הקהילה הספציפיים והיכן ישנו פער בין הרצוי למצוי לקהלי יעד שונים באיכות החיים, לרוב לקהל יעד ספציפי- ילדים נזקקים, ילדים מהחינוך המיוחד, עולים חדשים או קשישים ועוד. לאחר ניתוח הצרכים, מערכות החינוך הבלתי פורמאליות ובתי הספר יכולים להפעיל פעילות שירות מתמשכת אשר תביא לשינוי מהותי בחייו של מקבל השירות.

דוגמאות: קשיש בודד אשר יזכה לשני ביקורים בשבוע, בניחול משותף של בית הספר וארגון בלתי פורמאלי, יעבור שינוי מהותי בחייו. תלמיד נכה על כסא גלגלים אשר ישתלב בפעילות תנועת נוער/פעילות ספורטיבית עם ילדים נורמטיביים, יעבור שינוי מהותי בחייו. פעילויות אלו יכולות להשתלב במסגרת פעילויות מחויבות אישית של משרד החינוך.

3. הסכמה על מיקוד ערכי, נורמות התנהגות ושותפות בעיצוב הערכים הקהילתיים

המהפכה הטכנולוגית חושפת את הילדים לתרבויות שונות ומגוונות באמצעות: פרסומות, מעקבים באינסטגרם, אתרים של אוהדי קבוצות ספורט (בעיקר כדורגל), אתרי פורנו, משחקי מחשב אלימים, דיונים ציבוריים כדוגמת הדיון על קנאביס רפואי, פרסומים על התנהגויות חריגות של ידוענים, תכניות טלוויזיה וכיוצא בזה. החשיפה יכולה להשפיע על דפוסי התנהגות ועל סדר עדיפויות ערכי, ולעיתים קרובות יוצרת בלבול ועיוות באשר לסדר העדיפויות הערכי של החברה. כחלק מההתמודדות עם החשיפה הבלתי מבוקרת של ילדים לתכנים שאינם תואמי גיל ותרבות חברתית, יש חשיבות להגיע להסכמה בין המערכות באשר לסדר העדיפויות הערכי וחיזוק נורמות התנהגות רצויות. החשיבות של בחירה משותפת ומפגש עם הערך בכל מסגרת ומסגרת מעלה את ההסתברות לכך שהילד יאמץ ערך זה. לדוגמא, במקרה ובדיון משותף יוסכם להעמיד את ערך השוויון המגדרי כערך בעל חשיבות, וככזה יושם עליו דגש בבית הילד, בבית הספר ובמערכות החינוך הבלתי פורמאליות, עולה ההסתברות כי הילד יאמץ ערך זה. דוגמא נוספת היא אופן השימוש הלגיטימי בטלפונים- האם מותר ולגיטימי לעשות שימוש בטלפון בשיעור? בארוחה משפחתית? בשיחה בין חברים? באוטובוס? ועוד.

תהליך בחירת הערכים המשותף יאפשר למערכות לגלות אחידות בפני בני הנוער. יתרה מזו, ישנה חשיבות לשיתוף בני הנוער בבחירת הערכים, כך שלאחר הבחירה הם יגלו מודעות ומחויבות גדולה יותר. במקרים של בחירת ערכים משותפים מומלץ להפיץ ולפרסם את הערכים ולהכשיר את קהלי היעד השונים לאופן בו הם יכולים להביא לידי ביטוי מעשי את הערך. במקרה של שוויון מגדרי- במשפחה חלוקת אחריות ותפקידים שוויונית בין בנים ובנות, בבית הספר הקפדה על שילוב שוויוני במגמות בית הספר בין בנים ובנות, בתנועות הנוער חלוקת תפקידים ודיונים ערכיים על הנושא ובחוגים הקצאת משאבים שוויונית בין חוגים לבנים לבין חוגים לבנות.

יתרה מזו, יתכן ובמקרים בהם בני הנוער יהיו שותפים לבחירת הערכים ניתן יהיה להפיץ את הערכים לכלל הקהילה בפעילות אקטיבית אותה יובילו בני הנוער. לדוגמא, היה ובחרו בני הנוער בערכים ציוניים, ניתן יהיה ליחד את טקסי יום הזיכרון לחללי צה"ל לנושא "במותם הם ציוו לנו חיים איפה?" בכל הטקסים בקהילה. לחילופין היה ובחרו ערכים הקשורים לאיכות הסביבה, בני הנוער יובילו ימי ניקיון ואיכות סביבה בהם יזמינו את כלל התושבים לפעולה אקטיבית של ניקיון ואיכות הסביבה. כלומר, בני הנוער יובילו פעילות משותפת לכולם.

לכל יישוב אפשרות לבניית פעילויות בהתאם לערכים הקהילתיים אותם הוא רוצה להעלות לסדר היום: סובלנות בקהילות בהן יש גילויי אלימות, שמירה על חיי אדם וחוק בקהילות בהן יש מספר רב של תאונות דרכים, פלורליזם בקהילות מעורבות (דתיים, חילוניים וערביים).

סיכום

המהפכה הטכנולוגית מחייבת הורים ומנהלים בכל המערכות בכלל ובמערכת החינוך בפרט, להישאר רלוונטיים וחדשניים. הטכנולוגיה מאפשרת הכנסת אמצעי לימוד חדשים וייחודיים לטובת הילדים. עם זאת, הטכנולוגיות מחייבות היערכות מחדש ושיתוף פעולה בין ההורים, בתי הספר ומערכות החינוך הבלתי פורמאליות והחינוך המשלים.

היוזמה לשיתוף הפעולה יכולה להיות של כל אחד מהגורמים השותפים אך היא יכולה גם להיות כחלק ממדיניות ומנהיגות חינוכית של קברניטי ומנהלי החינוך בכל ישוב. שיתוף הפעולה כפי שמובא במאמר מחייב גילוי מנהיגות ואומץ להתמודד עם החששות לשיתוף פעולה, הקניית זמן לניהול ודיון משותף וגמישות מחשבתית והתנהגותית אשר מביאה בחשבון את הקשיים התרבותיים שהתהוו עד כה בדרך לשיתוף פעולה מיטבי.

היסוד הארגוני המשמעותי ביותר הוא ההכרה והלגיטימציה בחשיבות ובייחודיות שיש לכל מערכת חינוכית באשר היא וכי אין אקסקלוסיביות למערכת אחת על פני רעותה. יתרה מזו, במקרים רבים את מידת האקסקלוסיביות קובע הילד עצמו בהתאם לצרכים ולחיבור שלו לכל מערכת ומערכת בזמן נתון.

בהצלחה,
ליאור כרמל.